

Rose-Marie Peake ja Saara Hilpinen

Kuinka nähdä ja puhua seksuaalisuuden, sukupuolen ja suhteiden moninaisuudesta historiassa?

*Kaksi 1800-luvun esimerkkiä arkistosta*¹

Suomen historiassa erityinen väestönosa on tuottanut suurimman osan arkistoissa 1800-luvulta säilyneestä materiaalista. Ruotsinkielinen, yhteiskunnallisesti aktiivi kosmopoliitti eliitti jätti omasta toiminnastaan jälkeensä suuren määrän egodokumentteja ja julkisia lähteitä kulttuurisen, sosiaalisen ja taloudellisen pääomansa turvin. Rungas lähdeaineisto on tuottanut paljon tutkimusta,² mutta queer-näkökulmaa on tutkimuksessa sovellettu harvoin. Queerillä viittaamme seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja suhteisiin liittyvään moninaisuuteen, joka haastaa cis-sukupuolisuutta sekä perheen ja parisuhteen heteroseksuaalisia normeja.³

Tässä artikkelissa lähiluemme kahta mainitun väestöryhmän tuottamaa monitulkintaista arkistoaineistoa. Lähestymme lähteitämme queer-silmälasein tutkien niitä Eve Kosofsky Sedgwickin jalanjäljissä ”avoimien mahdollisuuksien verkkona”⁴ ja kiinnittäen huomiota ”kaikkeen

normaalista poikkeavaan”, kuten David M. Halperin ohjeistaa⁵. Queer on meille metodi (*queerness-as-method*)⁶, jonka avulla luemme toisin eli kyseenalaistamme vallitsevia näkemyksiä ja hierarkioita. Lisäksi pohdimme, kuinka käsitteellistää havaintoja tuottaaksemme entistä moninai- semman kuvan tutkittavasta aikakaudesta.

Artikkelin aineistona käytämme sekä taidehistoriallisia kovalähteitä että kirjeaineistoa, jotka ovat keskeisiä lähderyhmiä aikakauden historiantutkimuksessa. Ensimmäinen aineisto koostuu vapaaherra ja harrastelijataiteilija August Mannerheimin (1805–1876) kolmesta 1830–1850-luvuille sijoittuvasta työstä. Nostamme esimerkinomaisesti esiin yhden karikatyyrin sekä piirustuksen ja sen luonnoksen. Mannerheimin piirustuksia ja karikatyyrejä ei ole kattavasti käsitelty aiemmassa tutkimuksessa eikä koskaan aiemmin queer-näkökulmasta.⁷ Pohdimme tapoja, joilla teokset kommentoivat normeja ja

1. Kiitämme lämpimästi toimituskuntaa ja erityisesti Riikka Taavettia ja Heidi Kurvista, jotka vaivojaan säästelemättä auttoivat artikkelin idean ja rakenteen terävöittämisessä. Tuula Juvoselle erityiskiitos artikkeliin tarkasta sisällöllisestä kommentoinnista.
2. Tutkimustilannetta valaisee Janne Haikari, Janne Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.) *Aatelin historia Suomessa*. Siltala 2020.
3. Queer-teoria syntyi 1990-luvulla Yhdysvalloissa monipuolistamaan homo- ja lesbotutkimuksen lähtökohtia. Queer on sekä käsite että metodologia, joka tarkastelee kriittisesti kategorioita, hierarkioita ja käsitteitä. Tästä syystä myös queerin tyhjentävä määrittely on mahdotonta – ja turhaa. Queer-teoriasta yleisesti, ks. Nikki Sullivan, *A Critical Introduction to Queer Theory*. Edinburgh University Press 2003. Sen vaikutuksesta ja käytöstä historiantutkimuksessa ks. esim. Riikka Taavetti, *Queer Politics of Memory. Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsingin yliopisto 2018a, 33–42; Riikka Taavetti, Queer-historian avoimet menneisyydet. Teoksessa Elina Hakoniemi, Ilkka Kärrylä, Kristiina Silvan & Riikka Taavetti (toim.) *Menneet tulevaisuudet. Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja 2018*. Helsingin yliopisto 2018b, 95–125; Laura Doan, *Disturbing practices. History, Sexuality, and Women's Experience of Modern War*. The University of Chicago Press 2013, 27–32, 102–104; Carla Freccero, *Queer/Early/Modern*. Duke University Press 2006.
4. ”an open mesh of possibilites”, Eve Kosofsky Sedgwick, *Tendencies*. Duke University Press 1993, 8.
5. ”whatever is at odds with the normal”, David M. Halperin, *Saint Foucault. Towards a Gay Hagiography*. Oxford University Press 1995, 62.
6. Doan 2013, 43–44 et passim; vrt. Taavetti 2018a, 33–34.
7. Susanna Laitala (nyk. Pettersson), *Paroni Mannerheim ja kauniit naiset*. Otava 1994, 55–59, 108–111; Kerttuli Wessman, Asessori Linjekonvaljenstolpen delikaatit seikkailut. August Mannerheimin sarjakuvakertomus. Teoksessa *Narinkka*. 1996, 234–245; Kerttuli Wessman, *Helsinki kehysissä, taidetta Helsingin kaupunginmuseon kokoelmista*. Karisto 2005, 122–127.

■ Kuva 1. August Mannerheim 1840-luvulla. Ruotsalaisen Johan Lindhin (1793–1865) maalaus. Lähde: Museovirasto

sukupuolta. Esitämme, että Mannerheimin työt linkittyvät eurooppalaiseen perinteeseen, jossa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus on vahvasti läsnä.

Toinen aineisto käsittelee filantrooppi Cely Mechelinin (1866–1950) ja ranskalaisen opettajan Marie de Verneuil'n (1859–1897) välistä tunteikasta kirjeenvaihtoa 1880–1890-luvuilla. Haastamme suomalaisen historiankirjoituksen tulkintaperinnettä analysoimalla naimattomina pysyneiden Mechelinin ja Verneuil'n 1800-luvun lopun aseksuaalin naisihanteen ja -roolin kautta. Ehdotamme, että ne loivat säätyläisnaisille kulttuurisen

tilan toteuttaa intensiivisiä, heteroseksuaalisesta parisuhteenormista poikkeavia, mutta siihen merkityksellisyydessään rinnastuvia lähisuhteita.⁸

August Mannerheimin monitulkintaiset piirustukset ja esihomoseksuaalisuus

August Mannerheim oli seurapiirien keskeinen hahmo, joka kuului suomalaisen aatelin aristokraattiseen pietarilais-eurooppalaiseen osaan⁹. Hän toimi elämänsä aikana muun muassa diplomaattina ja Suomen Pankin johtokunnassa.¹⁰ Vaikka hänen näyttönsä virkamiehenä olivat vaatimattomat, hänet palkittiin elinaikanaan korkeilla kamariherran ja todellisen salaneuvoksen arvonimillä. Louhisaaren kartanossa varttunut Mannerheim vaikuttaa herättäneen tunteita. Häntä haukuttiin nuorena ”fröken Augustiksi” ja vanhempana ”hienoksi paroniksi”,¹¹ Mannerheim tunnettiin pettämättömän hyvästä maustaan ja hän suhtautui intohimoisesti pukeutumiseen: hän omisti parhaimmillaan 26 paria saappaita.¹² Mutta ennen kaikkea Mannerheim tunnettiin aktiivisena harrastelijataiteilijana ja taiteentuntijana. Euroopan historia- ja taidelaitokset tulivat hänelle tutuiksi hänen kansainvälisen työnsä sekä useiden matkojensa myötä. Esimerkiksi 1820-luvun lopulla nuori Mannerheim matkusti kaksi vuotta lankonsa Lars Gabriel von Haartmanin (1789–1959) kanssa ympäri Eurooppaa. Matka kattoi Manner-Euroopan Kööpenhaminasta Firenzeen ja lopulta Kanaalin yli aina Skotlanttiin.¹³

Mannerheimin jäämistö painottuu kirjoitetun aineiston sijasta kuviin. Hänen akvarellejaan, piirroksiaan (sisältäen karikatyyrit ja luonnokset) ja chiffomanie-töitä on säilynyt runsaasti, kun taas hänen omakätisiä kirjeitensä on säilynyt vain muutamia kymmeniä.¹⁴ Seurapiirien elämän-

8. Ensimmäisen aineiston analyysistä vastaa pääasiassa Saara Hilpinen ja toisen Rose-Marie Peake. Kannamme kuitenkin yhteisesti vastuun artikkelista kokonaisuutena.

9. Ulla Ijäs käyttää termiä ’pietarilais-eurooppalainen’ suomalaisen aatelin aristokratiasta. Ijäs korostaa, että tämä osa aatelistosta oli erittäin kielitaitoista ja kansainvälistä sekä hyvin tietoinen omasta ylemmydestään suhteessa esim. kotimaiseen maalaisaateliin. Ulla Ijäs, 1800-luvun aateli. Yksilö ja yhteisö. Teoksessa Janne Haikari, Janne Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.) *Aatelin historia Suomessa*. Siltala 2020, 364–365.

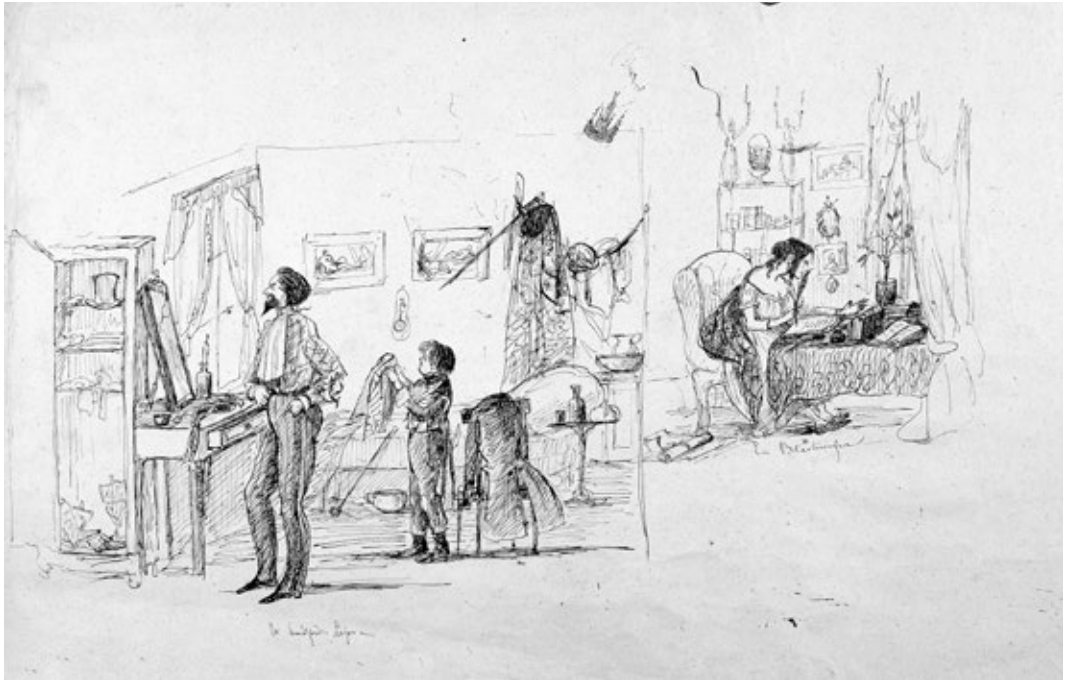
10. Aikaisempi tutkimus August Mannerheimista painottuu laajemmalle yleisölle suunnattuun kirjallisuuteen mm. Laitala 1994; Wessman 1996, 234–245; Caius Kajanti, *Itsepäisiä miehiä. Historiallinen tietokirja mieskohtaloista eri aikoina*. Karisto 2004, 85–96; Wessman 2005, 122–127.

11. Lars-Folke Landgrén, August Mannerheim. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS 1997–, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003543> (16.8.2022).

12. Laitala 1994, 86–91.

13. Laitala 1994, 39–46.

14. Laitala 1994, 7.

menoa kuvaavia töitä on useissa kokoelmissa, joista keskeisimmät ovat Helsingin kaupunginmuseon ja Museoviraston kokoelmat.¹⁵

Tätä artikkelia varten valitsimme Mannerheimin 93:sta julkisissa arkistoista säilyneistä piirustuksista läheiseen tarkkailuun kolme. Nämä kuvat valikoituivat tarkasteluun, koska ne edustivat huolellisimmin toteutettuja ja selkeimmin queer-teemaa kuvaavia töitä. Kuvat ovat karikatyyri keikarista *Pikkukaupungin leijona ja sinisukka*¹⁶ sekä piirustus *Kesän iloja rantakallioilla*¹⁷ ja sen luonnos *Kaksi nukkuvaa ja sikaria polttava mies*¹⁸. Kahdessa jälkimmäisessä kuvataan miesporukkaa rentoutumassa veden rannalla. Nämä Mannerheimin työt eivät suinkaan ole ainoita, jotka ovat monitulkintaisia, haastavat cis-heterouden normeja ja näyttäytyvät katsojalle

■ Kuva 2. *Pikkukaupungin leijona ja sinisukka*. Mannerheimin leikkisiä tulkinta 1800-luvun puolenvälin vähemmän ihanteellisista sukupuolirooleista. Lähde: HKM. Kuva-alan mitat 36x61 cm.

myös queereina, vaikkakin suurin osa hänen jäljelle jääneistä piirroksistaan on sävyltään yksinomaan heteroseksuaalisia.

Harri Kalha on toisin katsomisen edelläkävijä suomalaisen taidehistoriallisen tutkimuksen kentällä. Etenkin Magnus Enckelliä koskevassa tutkimuksessaan hän on tuonut esiin tapoja, joilla tuoda näkyväksi historiografiassa äänekäästi vaiettuja asioita, kuten homoseksuaalisuutta.¹⁹ Termi homoseksuaalisuus syntyi vasta 1860-luvun lopulla²⁰ eli tutkimiemme piirrosten tuottamisajankohdan jälkeen. Miten siis käsit-

15. Parhaan kuvan säilyneistä August Mannerheimin töistä saa Kansallismuseossa vuonna 1963 järjestetyn näyttelyn dokumentaatiosta. Museovirastolla on myös kuvakokoelmiaan jäljennökset Mannerheimin näytteillä olleista teoksista. Martta Hirn & Martina Standertskjöld-Nordenstam, *Suomen Kansallismuseo näyttely keväällä 1963. August Mannerheim 1805–1876*. Suomen Kansallismuseo 1963. Vaikka itse näyttelyssä karikatyyrejä oli esillä vain 9 kpl, Museoviraston kuvakokoelmiin on tallennettu jäljennyksiä yksityisessä omistuksessa olevista piirustuksista, karikatyyreistä ja akvarelleista. Museoviraston August Mannerheim -kokoelma kotelot 2 ja 6. Olemme tutkineet museoviraston (32 kpl) ja Helsingin kaupunginmuseon kokoelmissa (61 kpl) yhteensä 93 piirustusta.

16. HKM, XXVII-2006-4a, 1800-luvun puoliväli, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km00448d> (26.5.2022).

17. HKM XXVII-2006-39, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000mhv7> (26.5.2022).

18. *Harjoitelma* HKM XXVII-2006-39a, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000t90> (26.5.2022).

19. Harri Kalha, *Tapaus Magnus Enckell*. SKS 2005.

20. David M. Halperin, *How to Do the History of Homosexuality*. The University of Chicago Press 2002, 106.

teellistää kuvien sisältämää moninaisuutta? Yksi mahdollisuus on käyttää analyysin apuna David M. Halperinin kehittämää esihomoseksuaalisuuden käsitettä alakategorioineen. Halperinin näkemyksen mukaan homoseksuaalisuuden historian tutkimiseen liittyy väistämättä homoseksuaalisuuden moderni määritelmä, halusimme tai emme. Moderni määritelmä muodostuu tietyistä traditioista, diskursseista, jatkumoista ja malleista, jotka Halperin on jaotellut seuraavasti: 1) naismaisuus (*effeminacy*), 2) aktiivinen sodomia (*paederasty or "active" sodomy*), 3) ystävyys tai rakkaus (*friendship or male love*) ja 4) passiivisuus tai inversio (*passivity or inversion*). Kategoriat ovat osittain päällekkäisiä ja niissä yhdistyvät sekä sukupuoli että seksuaalisuus. Homoseksuaalisuuden historia tai homoseksuaalisuuden esiintyminen lähteissä ei siis pelkistä Halperinin määritelmässä pelkkään seksiin tai eroottiseen lataukseen.²¹

Tulkittavaksi valituissa piirustuksissa on esimerkki keikarista, joka voidaan yhdistää Britanniasta 1800-luvun alkupuolella levinneeseen dandy-kulttuurin sekä Halperinin esihomoseksuaalisuuden naismaisuus-kategoriaan (*effeminacy*). Kahdessa muussa kuvassa on kuvaus miehistä rentoutumassa yhdessä. Niissä on nähtävissä miesten välistä ystävyyttä ja myös eroottista latausta, jotka linkittyvät Halperinin kategorioista sodomiaan sekä ystävyteen tai miesten väliseen rakkauteen.

Naismainen laittautuva mies – karikatyyri dandystä?

Karikatyyrissa *Pikkukaupungin leijona ja sinisukka* on kuvaparina tutkielma aikakauden epätoivotuista sukupuolisista piirteistä: keikaroiva

turhamainen mies ja kirjoihin uppoutuva nainen. *Pikkukaupungin leijona* -kuvassa keskiössä on laittautuva säätyläismies, joka tuijottaa itseään intensiivisesti peilistä. Poikapalvelija ohjentaa miehelle kravattia. Karikatyyrin yksityiskohtiin on piirretty kaikki uniformuun kuuluvat osat ja muita miesten asusteita, kuten silinterihattu, miekka ja kävelykeppi. Keikarihahmon vastapainoksi makuuhuoneen seinälle on piirretty naisten alastonkuvia korostamaan miehen heteroseksuaalisuutta.²²

Karikatyyri (kuten myös muutkin Mannerheimin piirustukset) on hyvä osoitus siitä, kuinka Mannerheim oli tietoinen ajankohtaisista kansainvälisistä trendeistä.²³ Hänen karikatyyreissään toistuvia aiheita ovat kansainvälisten esikuvien tapaan sukupuoliroolit, romantiikka, seksuaalisuus ja valta. Patricia Mainardi pitää karikatyyrien yleistymistä 1830-luvulla ensimmäisenä mediavallankumouksena.²⁴ Karikatyyreillä hyökättiin olemassa olevia rakenteita ja normeja vastaan ja pilkattiin surutta yhteiskunnassa ylempänä olevia.²⁵

August Mannerheimin töiden vertaaminen kansainvälisiin, erityisesti brittiläisiin, teoksiin on osin hankalaa, koska muualla karikatyyrit olivat julkisia, mutta Suomessa tiukan yksityisiä. August Mannerheim oli Ruotsista Suomeen muuttaneen taiteilija Johan Knutsonin (1816–1899) ohella yksi harvoista, joiden piirtämiä karikatyyreja on säilynyt, mutta sensuurilainsäädännön vuoksi heidän töittensä julkaisu ei ollut mahdollista Suomen suuriruhtinaskunnassa. Teosten sisällön tiukasta säätelystä kertoo esimerkiksi se, että Knutson koki taiteellisen uransa siirtyvän sivuraiteille, kun hän yritti epäonnisesti julkaista karikatyyrejaan.²⁶ Sen sijaan August Mannerheim ei edes pyrkinyt

21. Halperin 2002, 106–137.

22. Alastomat naishahmot seinillä toistuvat Mannerheimin karikatyyreissä ja sarjakuvissa esim. *Aseori Linjekonvaljens-tolpen delikaatit seikkailut eli kuinka elostelija kesytetään* -sarjakuvassa kuvataan suorasukaisesti miesten makuutiloja, mutta miesten seinälle on ripustettu budoaarikuvia ilkosillaan olevista naisista. HKM, XXVII-2006-34a, 1840-luku, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKM000005:km0000mhuy> (26.5.2022). Ks. Wessman 1996, 238–240.

23. Wessman esittää, että Mannerheim oli tutustunut sarjakuviin Manner-Eurooppaan suuntautuneilla matkoillaan ja nostaa esiin ranskalaiset 1800-luvun hupilehdet ja englantilaisen pilaperinteen. Wessman 1996, 244.

24. Karikatyyrien historiasta 1800-luvulla ks. Patricia Mainardi, *Another World. Nineteenth century illustrated print culture*. Yale University Press 2017. Mainardi esittää, että karikatyyreistä muodostui uusi *lingua franca*, joka tavoitti myös lukutaidottomat. Mainardi 2017, 1, 23.

25. Lilti Antoine, *The invention of celebrity*. Polity Press 2016, 65; Heather Mcpherson, *Art & Celebrity in the age of Reynolds & Siddons*. Penn State University Press 2017, 130, 155–156.

26. Nya Pressen 21.10.1896; Lördagsqvällen 29.9.1896; Martta Hirn esittää arvion Suomen karikatyyritaiteen pienuudesta ”Näyttää siltä, että Knutsonilla olisi ollut hyvät mahdollisuudet jatkaa burleskia linjaansa tai että hänestä olisi voinut tulla hyvä karikatyyristi. Maamme oli koko 1800-luvun köyhä tämän laatuista taiteilijoista. Knutsonin olisi tuskin tarvinnut pelätä kilpailua. Pankinjohtaja August Mannerheim oli varmaan ainoa, joka olisi karikatyyreillään voinut kilpailla

saamaan teoksiaan julki. Karikatyyrit olivat yläluokan yksityistä käyttö- ja huvittelutaidetta ja ne kulkivat piireissä kädestä käteen.²⁷

1800-luvun karikatyyreissa dandyhahmoja kuvattiin runsaasti, koska ihmisten erilaiset inhimillisyydet ja normista tai ihanteesta poikkeava sukupuolen esittäminen alkoivat kiinnostaa laajempaa yleisöä. Karikatyyreja tutkineen Dominic Janesin mukaan 1800-luvun alussa pelko miesten sodomiittisista haluista synnytti kaksi keskenään ristiriitaista stereotypiaa visuaalisessa kulttuurissa: tällaisia haluja omaavat miehet yhdistettiin joko ihmisyydestään riisuttuun saalistavaan hirviöön tai ”macaronin” eli 1700-luvun dandy-tyyppisen miehen perilliseen.²⁸ 1800-luvun kuluessa vahvemmaksi stereotyyppiksi vahvistui feminiininen ja itsestään huolehtiva dandy. Sanaa dandy ryhdyttiin käyttämään 1780-luvulla pakkomielleisesti muotiin suhtautuvista miehistä.²⁹ Dandyt olivat poikkeuksetta miehiä, joita kiinnosti taide, kulttuuri ja estetiikka. 1800-luvun koventuvien ja kaventuviin maskuliinisten mallien aikana dandyisin voi nähdä vastavirtauksena tiukentuneelle mieskuvalle.

Dandyismin suhteesta homoseksuaalisuuteen on keskusteltu 1960-luvulta lähtien.³⁰ Muun muassa tutkija Kari Kallioniemi esittää, ettei

dandyismia voi ennen Oscar Wilden (1854–1900) vuoden 1895 oikeudenkäyntiä yhdistää homoseksuaalisuuteen.³¹ Dominic Janes puolestaan kyseenalaistaa jyrkästi tällaisen näkemyksen. Hänen mukaansa jo ennen 1800-luvun loppua piirrosten tehtävänä oli varoittaa katsojakuntaa siitä, että muodinmukaisesti pukeutuneet miehet eli dandyt saatettiin nähdä naismaisina epämiehinä sekä mahdollisesti myös sodomiitteina.³² Halperinin esihomoseksuaalisuuden määritelmässä dandyn hahmo istuu naismaisuu- den kategoriaan, joskin Halperin välttää tällaisten miesten automaattista olettamista homoseksuaaleiksi.³³

August Mannerheimin piirustukset ammentavat eurooppalaisesta karikatyyri- ja dandy-kulttuurista, vaikka suomalaisten kuvien viestit eivät olekaan yhtä kirkkaita ja selvästi luettavissa.³⁴ Dandyismi tunnettiin kirjallisuuden kautta myös Suomessa ja esimerkiksi vuonna 1830 *Helsingfors Tidningarissa* dandyt mainitaan, kun kuvaillaan englantilaisiin ja ranskalaisiin muotivaatteisiin pukeutuneita herrasmiehiä.³⁵ August Mannerheimin suurin taiteellinen vaikuttaja oli hänen ystävänsä, sveitsiläissyntyinen ja Ruotsiin muuttanut Fritz von Dardel (1817–1901), jota kutsuttiin myös dandyksi.³⁶

Knutsonin kanssa, mutta pysyi koko elämänsä ajan ainoastaan amatöörinä.” Martta Hirn, Johan Knutson Burleskina taiteilijana. *Museojulkaisu* 5: 1–2 (1960), 39–43; Laitala 1994, 105–112.

27. Laitala tulkitsee, että Mannerheimin teokset syntyivät ”pakottavasta tekemisen halusta, mutta ne tuomittiin jäämään vain harvojen iloksi... pienikokoisia paperipohjaisia teoksia ei arvostettu.” Laitala 1994, 108. Nykyään Mannerheimin piirustukset ja akvarellit ovat vahvasti esillä 1800-luvun alkupuolen historiaa käsittelevissä teoksissa.
28. Dominic Janes, *Picturing the closet. Male secrecy and homosexual visibility in Britain*. Oxford University Press 2015, 38–39, 41–42. Ks. myös Dominic Janes, *Oscar Wilde Prefigured. Queer Fashioning and British caricature*. The University of Chicago press 2016, 98, jossa Janes nostaa esiin kuinka Isaac Cruikshank (1764–1811) käytti naismaisuu- den stereotypiaa vuonna 1790 tehdyssä karikatyyrissään *A New French Bussing, Match, or More Cursing & Swearin for the Assembly*. Karikatyyri kuvaa ranskalaismiehiä suutelemassa ja itkemässä.
29. Janes 2016, 99.
30. Katso mm. Ellen Moers, *Dandy. Brummel to Beerbohm*. University of Nebraska Press 1960.
31. Kari Kallioniemi, 1800-luvun dandyismin eksentrisyys ja sen kulttuurihistoriallinen perintö. Teoksessa Hannu Salmi (toim.) *Menneen ja tulevan välillä 1800-luvun kulttuurihistorian lukukirja*. Turun yliopisto 2011, 136–137.
32. Isaac Cruikshankin vuoden 1804 karikatyyrissa *Bond Street Bucks and Keen Countryman*, jossa maalaismies tuijottaa paheksuvasti käsikynkkää käveleviä dandyjä, kuva varoittaa, miten dandyt voidaan yhteiskunnassa nähdä. Janes 2016, 102–103, 128.
33. Halperin esittää, että naismaisuu- den stereotypiaa pidettiin pitkään oireena liiallisesta seksuaalisesta halusta ja merkinä mahdollisesta passiivisuudesta ja inversiosta. Naismaisuu- den stereotypiaan sisältyi mahdollisuus homoseksuaaliseen haluun, mutta mies voi olla naismainen olematta homoseksuaali ja vastaavasti tosin päin. Siksi naismaisuu- den stereotypiaa on käsiteltävä omana kategorianaan. Halperin 2002, 110–111.
34. Vrt. esim. brittiläisen taiteilijaperheen Isaac Cruikshankin ja hänen poikiensa Isaac Robertin (1789–1856) sekä Georgen (1792–1878) karikatyyrit: Janes 2016, 98, 102, 110, 113–117.
35. *Helsingfors Tidningar* 24.4.1830.
36. Angela Rundquist, *Fritz von Dardel. Han tecnaade sitt liv*. Carlsson Bokförlag 2015, 68. Dardel oli Mannerheimin tavoin aristokraattinen taiteentekijä. Dardel oli teknisesti huomattavasti Mannerheimia taidokkaampi. Mannerheimista ja Dardelistä, katso mm. Laitala 1994, 54–59, 109.

Säätyläismiehiä vapaalla – rakkautta, ystävyyttä ja seksuaalisuutta

Vain murto-osa August Mannerheimin säilyneistä luonnoksista ja piirustuksista sisältää seksuaalista kuvastoa. Hänen töissään heteroseksuaalisuus on voimallisesti läsnä ja homoseksuaalinen³⁷ sävy on nähtävissä vain neljässä säilyneessä työssä, joista käsittelemme seuraavaksi kahta.³⁸

Homoeroottinen ja korostetun maskuliininen vivahde löytyy Mannerheimin kahdesta kuvasta, joissa teemana on säätyläismiehet rentoutumassa. Toinen piirustuksista *Kaksi nukkuvaa ja sikaria polttava mies*³⁹ on luonnos paperin toisella puolella olevaan *Kesän iloja rantakalliolla*-piirrokseseen.⁴⁰ Luonnos on tunnelmaltaan avoimemman seksuaalinen. Pienessä luonnoksessa kaksi miehistä nukkuu, toinen selällään ja toinen mahallaan. Jälkimmäisen takana istuu mies avoimessa haara-asennossa ja polttaa sikaria. Kuvan miehet ovat pukeutuneet vain paitoihin ja housuihin. Eroottisesti vihjailevinta piirroksessa on istuvan miehen voimakkaan leveä haara-asento

■ Kuva 3. *Kaksi nukkuvaa ja sikaria polttava mies*. Teosta *Kesän iloja rantakalliolla* varten tehty luonnos, jossa kuvan dispositio ja hahmojen asennot ovat lopullista kuvaa vihjailevampia. Lähde: HKM. Kuva-alan mitat 34,2 x 56,2 cm.

ja se, että Mannerheim on kiinnittänyt miehen haarojen esittämiseen erityistä huomiota: haarojen väliin on piirretty myös erilliset housunsuojat, jotka korostavat miehen avointa asentoa. Piirroksen intiimiä ja yksityistä tunnelmaa korostaa miesten epämuodollinen pukeutuminen: Mannerheim korostaa valtaosassa piirroksistaan ja akvarelleistaan hahmojen pukeutumista ja sitä kautta aikakauden yhteiskunnallista säätöhierarkia.

Kesän iloja rantakalliolla on yksi harvoista kuvista, joista kaikki säätyläisseurapiirien muodollisuus on poistettu ja pukeutumisen kantamat merkit sosiaalisesta asemasta on riisuttu.⁴¹ Kuva kertoo rentoudesta ja vapaalla olostä sekä intiimiydestä. Luonnosversiossa Mannerheim

37. Halperinin kategorioiden mukaista aktiivista sodomiaa voisi myös käyttää tässä, koska aikanaan termi piti sisällään kaiken luonnottomana pidetyn seksuaalisen kanssakäymisen. Käytämme tekstissä kuitenkin sodomian sijaan sanaa 'homoseksuaalisuus', kun termillä kuvataan kahden miehen välistä halua, välttääksemme sodomia-sanan vanhoja konnotaatioita.

38. Nämä kaksi kuvaa, joita ei esitellä tässä artikkelissa, ovat luonnokset *Lukeva mies* HKM XXVII 2006-31b, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000mhut> (26.5.2022) ja *Yhdyntä* HKM XXVII-2006-21a, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km00000t9e> (26.5.2022).

39. *Harjoitelma* HKM XXVII- 2006-39a, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km00000t90> (26.5.2022).

40. HKM XXVII 2006-39, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000mhv7> (26.5.2022).

41. Kaksi muuta piirustusta, joissa pukeutumisella ei korosteta yksilöiden yhteiskunnallista asemaa, ovat kuvia peseytymässä olevista ihmisistä *Naiset uimassa* XXVII-2006-38b, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000mhv5> (26.5.2022) ja *Uimarit Tammisaaren kylpylaitoksella* HKM XXVII-2006-37, <https://www.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000mhv4> (26.5.2022).

on kuvannut rohkeammin miesten maskuliinisuutta ja keskinäistä suhdetta. Varsinaisessa kuvassa *Kesän iloja rantakalliolla* miehet ovat helposti identifioitavissa säätyläisiksi, ja kuvassa on kolmen hahmon sijaan 11 henkilöä. Sikaria polttavan miehen leveää haara-asentoa on luonnokseen verrattuna hillitty. Kuvan miehet ovat rentoutumassa yhdessä, pusikoissa kaksi miestä on tarpeillaan paljain takamuksineen ja kaksi miehistä nukkuu. Etualalle on kuvattu nuori mies pyyhkimässä hikeä otsaltaan ja kuvan vasempaan laitaan taustalle on lisätty mieshahmo ahdistelemassa maalaisnaista. Taustatapahtuman voi tulkita vastaavana elementtinä kuin naisten alastonkuvat laittautuvien miesten seinillä: sen tehtävä on luoda homososiaalisen kuvaston rinnalle heteroseksuaalisia sävyjä.

Kesän iloja rantakalliolla -piirroksen queer-tulkinnalle merkityksellisin kohta sijaitsee työn oikeassa laidassa, jossa kaksi nuorta miestä juttelee keskenään toisiaan katsellen. Toinen miehistä on pukeutumassa uimareissun jäljiltä ja toinen on edelleen alastomana vedessä. Uimassa olevat miehet on taiteessa klassinen ja toistuva aihe renessanssista nykyaikaan.⁴² Taidehistoriallisessa tutkimuksessa alaston mies on usein koettu ongelmallisena toisin kuin alaston nainen. Patrik Steorn esittää, että alastomasta miehestä tuli tabuaihe taiteessa 1800-luvulla. Alaston mies ei kuitenkaan siirtynyt aiheena marginaaliin, vaan Steornin mukaan aihe synnytti latauksia. Rajat hyväksytyin sekä lausumattoman välillä kävivät tiukemmiksi sen mukaan, oliko kuvan aiheena homososiaalinen ystävyys vai homoseksuaalinen halu.⁴³

Kylpeminen ja uiminen ovat teemoja, joihin homoseksuaalista virettä joko liitetään tai ei liitetä teoksesta riippuen. Uimaloiden ja kylpylöiden asema seksuaalivähemmistön tiloina kautta

historian lienee kyseenalaistamaton. Niistä on tullut homoseksuaalisuuden historian kuvittajia. Kylpykuvien eroottiset vivahteet syntyvät samoista elementeistä niin renessanssiajan Albrecht Dürerin (1471–1528) puupiiroksessa miehistä kylpylaitoksessa (1497) kuin 1800-luvun lopulta olevassa Thomas Eakinsin (1844–1916) maalauksessa *Uimapaikka* (1883), joissa homoeroottisesta ilmapiiristä kertovat muun muassa vihjailevat ryhmytykset ja tirkistelijän läsnäolo.⁴⁴

Siirryttäessä 1800-luvulta 1900-luvulle kuvat atleettisista alastomista miehistä uimassa muodostuivat suosituksi aiheeksi ympäri Eurooppaa ja etenkin Pohjoismaissa. Uivat alastomat miehet symboloivat terveyttä ja elinvoimaa.⁴⁵ Yksi tunnetuimmista tällaisista maalauksista on vuosina 1907–1908 maalattu Edvard Munchin (1863–1944) *Kylpeviä miehiä*.⁴⁶ Harri Kalhan mukaan *Kylpevissä miehissä* yhdistyvät taiteen tulenarat teemat: miehen alastomuus ja hedonistinen väri. Hänen tulkintansa mukaan teoksessa ei ole intiimiä tai eroottista latausta, vaan uimaranta ja atleetit miehet kuvastavat nimenomaan elinvoimaa ja ajan ihanteen mukaista oikeaa maskuliinisuutta. Tällaisesta teoksen tulkinnasta huolimatta sen hankkiminen Antellin taidekokoelmaan aiheutti kuitenkin vastustusta, koska katsojien silmissä siinä oli mahdollista kokea myös toisenlaisia, arveluttavampia latauksia.⁴⁷

August Mannerheimin piirustukset eivät vielä edustaneet 1900-luvun ajatuksia miesten alastomuuden kuvaamisen merkityksistä. August Mannerheimin *Kesän iloja rantakalliolla* piirustuksen laidassa nähtävät miehet eivät ole atleetteja ja heidän kommunikaationsa vaikuttaa intiimiltä. Halperinin esihomoseksuaalisuuden kategorioiden mukaisesti kuvan voi nähdä esittävän miesten välistä ystävyyttä ja rakkautta. Vastaavasti Mannerheimiin syvimmin vaikuttanut taiteilija

42. Patrik Steorn, Naked men, gazes and desire. Kristian Zahrtmann from a Nordic perspective. *Perspektive* 2019, 1–29. https://perspective.smk.dk/sites/default/files/article/pdf/patrik_steorn_naked_men_gazes_and_desire_-_kristian_zahrtmann_from_a_nordic_perspective_perspective_july_2019.pdf (26.5.2022). Ks. myös Patrik Steorn, *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900–1915*. Norstedts akademiska förlag 2006.

43. Kalha 2005, 69; Steorn 2019, 3–4.

44. Esimerkiksi Robert Aldrichin toimittamassa laajassa *Rakkaus samaan sukupuoleen* -teoksessa on käytetty paljon kylpyjä uimakuvia. Bernd Ulrich Hergenmöller, Keskiäika. Teoksessa Robert Aldrich (toim.) *Rakkaus samaan sukupuoleen. Homoseksuaalisuuden historia*. Multikustannus 2006, 56; Brett Genny Beemyn, Amerikka. Siirtomaa-ajasta 1900-luvulle. Teoksessa Robert Aldrich (toim.) *Rakkaus samaan sukupuoleen. Homoseksuaalisuuden historia*. Multikustannus 2006, 154–155. Teoksen kuvatoimituksen ja kuviin liittyvän tutkimuksen on tehnyt Wendy Gay.

45. Steorn 2019, 23.

46. Steorn nostaa artikkelissaan myös esiin Eugène Janssonin *Laivaston Kylpyhuoneen* 1907 ja J.F Willumsenin *Auringon ja nuoruuden*. Steorn 2019, 23, 25 & 27.

47. Kalha 2005, 82

Fritz von Dardel piirsi useita samankaltaisia homososiaalisia kuvia, joissa kuvataan miehiä rentoutumassa yhdessä.⁴⁸

Lesbouden kaltaiset naisuhteet 1800-luvun lopun kirjeenvaihdossa

Toisessa arkistoesimerkissä siirrytään 1800-luvun lopun Helsinkiin. Pääkaupungin seuraapiireihin liittyi vuonna 1884 ranskalainen, Suomen kansalaisuuden myöhemmin saanut ranskan kielen opettaja, luennoitsija ja kirjailija Marie de Verneuil. Queer-historiallisesti kiinnostavaa Verneuil'ssä on hänen intensiivinen kirjeenvaihtonsa Cely Mechelinin kanssa. Mechelin oli naisasianainen ja filantrooppi, jonka tärkein elämäntyö oli näkövammaisten kirjaston perustaminen.⁴⁹ Yksi varhaisimmista kirjeistä antaa ymmärtää, että Verneuil ja Mechelin tutustuivat toisiinsa sveitsiläisessä pensioaatissa,⁵⁰ ja Verneuil saapui Suomeen toimiakseen Leo Meche-

■ Kuva 4. *Kesän iloja rantakalliolla.* Nuoria miehiä nauttimassa kesästä luonnossa. Lähde: HKM. Kuvalan mitat 34,2 x 56,2 cm.

linin palkkaamana ranskan kielen opettajana Cely-tyttärelle.⁵¹ Naisten välille syntyi intensiivinen ystävyys, jota voi tutkia heidän laajan kirjeenvaihtonsa kautta. Sitä käytiin kolmentoista vuoden ajan vuodesta 1884 Verneuil'n kuolemaan saakka 1897.⁵²

Marie de Verneuil on varsin tuntematon nimi Suomessa.⁵³ Vaikka Cely Mechelin kuuluu kotimaisen naishistorian suuriin nimiin, häntäkään ei ole kunnolla tutkittu. Muutamat pääasiassa yleistajuiset artikkelit ja katsaukset ovat painottaneet Mechelinin filantrooppisia saavutuksia jättäen hänen merkitykselliset lähisuhteensa näkyvämmiksi. "Hän ei perustanut omaa perhettä, eikä hänen kirjallisessa jäämistössään juuri ole

48. Laitala 1994, 54–59, 109. Dardelin piirustuksista erityisesti *Fête de la Saint-Jean Isaac* erottuu joukosta, <http://dardel.info/famille/artistes/FritzDardel/Album/AlbumF.php> (3.8.2022).

49. Hänet tunnetaan myös senaattori Leo Mechelinin (1839–1914) tyttärenä. Venla Sainio, Mechelin, Cely. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS 1997–, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:skg-003552> (16.8.2022).

50. Kansallisarkisto (KA), Cely Mechelinin arkisto, Saapuneita kirjeitä, kotelo 8, Marie de Verneuil Cely Mechelinille 1884.

51. KA, Leo Mechelinin arkisto, Xa Kirjeenlähettäjäluettelo I, Marie de Verneuil Leo Mechelinille 24.6.1884. <https://astia.narc.fi/uusiastia/digitarkastelu.html?id=1446070695> (26.5.2022).

52. KA, Cely Mechelinin arkisto, Lähetettyjä kirjeitä (1886–1933), Cely Mechelinin kirjeitä Marie de Verneuil'lle, 1886–1897, kotelo 10; Saapuneita kirjeitä, kotelo 8, Marie de Verneuil'n kirjeitä Cely Mechelinille.

53. Marie de Verneuil tunnetaan myös *Alliance française*n Helsingin-jaoston perustajana. Ks. Rose-Marie Peake, Suomi-Ranska-yhdistysten liiton varhaiset alkujuuret: Alliance française ja Marie de Verneuil. *Fran-Su. SRYL 75 -juhlanumero*. Suomi-Ranska-yhdistysten liitto ry 2022, 28–31. <http://www.suomi-ranska.com/wp-content/uploads/2022/05/SRYL75-web.pdf> (2.8.2022); Rose-Marie Peake, Marie de Verneuil. Intellektuellin ranskattaren elämä ja toiminta 1800-luvun lopun Helsingissä, <https://cerclehelink.fi/wp-content/uploads/2021/01/MARIE-DE-VERNEUIL-FI-FR-R-M-Peake-010221.pdf> (26.5.2022), 1–22. (Ilmestyy myöhemmin painettuna teoksessa Outi Merisalo, Heta Aali & Sini Sovijärvi (toim.) *Ranska Helsingissä*. Artemisia.

merkkejä romansseista," Karmela Bélinki toteaa ja epäilee Mechelinin hävittäneen aihetta käsitteleviä papereita. Bélinki ei avaa tarkemmin, millaisia pieniä merkkejä romansseista hän lähteistä löysi.⁵⁴ Mechelinin laaja ystäväjoukko tunnetaan, mutta sitä tarkastellaan kuitenkin (hetero) parisuhdenormatiivisesti ilman pohdintaa nais-suhteiden syvemmästä merkityksestä tai romanttisten suhteiden mahdollisuudesta.⁵⁵

Suomalaisten naisten välisiä suhteita tai ystävyyttä on tutkittu vasta vähän. Useimmiten se on esiintynyt alateemana elämäkertatutkimuksessa,⁵⁶ mutta kiinnostus aihetta kohtaan on virinnyt hiljattain nuorten tutkijoiden parissa.⁵⁷ Sivistyneistön naisten suhteiden osalta tutkimuksen kulmakivenä vaikuttaa jo 1990-luvulla julkaistu Anne Ollilan teos *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*.⁵⁸ Queerhistorian näkökulmasta tutkimusta on tehty vielä vähemmän etenkin historian tutkimuksen piirissä. Ensimmäinen queer-teoriaa hyödyntävä tutkimus aiheesta historian alalla on vuonna 2021 julkaistu Lene Laitisen Toini Topeliuksen tyttökirjaan pohjautuva pro gradu -tutkielma.⁵⁹ Ruotsissa julkaistiin vuonna 2018 kaksi artikkelia suomalaisten naisasianaisten keskinäisistä rakkaussuhteista.⁶⁰ Sukupuolentutkija Tuula Juvosen 1990-luvulta lähtien esiin tuomat queer-näkökulmat⁶¹ on suomalaisessa historian tutki-

■ Kuva 5. Cely Mechelin yleisenä seppeleensitojattarena Keisarillisen Aleksanterin yliopiston (Helsingin yliopiston) vuoden 1890 promootiossa. Lähde: HKM

54. Karmela Bélinki, Cely Mechelin. Isänmaan palvelija ja yhteiskunnan rakentaja. Teoksessa Riitta Mäkinen & Marja Engman (toim.) *Naisten aika. Valkoinen varis ja muita oppineita naisia*. Gaudeamus 2015, 131.
55. Beatrice Christensen Sköld, Cely Mechelin och hennes väninnor i Bromarf. *Astra Nova* 6 (1999), 6–8; Marjo Kaartinen, Hurmaavat naiset rannalla. Ystävyysyhtiö. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Tuohela & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Ritvan ystäväkirja*. k&h-kustannus 2012, 43–47.
56. Ks. esim. Vesa Vares, *Helmi Krohn 1871–1913. Naisen velvollisuusetiikka ja yksilön ratkaisu*. Yliopistopaino 2005; Kati Lounis, *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Väitöskirja, Turun yliopisto 2005; Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittaan maailmassa. Krohnin sisarukset ja kirjallinen elämä*. SKS 2006.
57. Ks. Turun yliopiston väitöskirjatutkija Miira Vuoksenrannan artikkeli Ystävyys kuin virvatuli. Löystyvät ystävyysiteet entisten Tammisaaren seminaarilaisten kirjeissä 1870-luvulla. *Ennen ja Nyt* 21:1 (2021), 22–43, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.97574> (3.8.2022) sekä Lene Laitisen pro gradu -tutkielma *Bella ja minä. Toini Topeliuksen tyttökirja naisten ja tyttöjen keskinäisten suhteiden peilinä 1800-luvun lopun Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2021, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202106163017> (2.8.2022).
58. Anne Ollila, *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS 1998.
59. Laitinen 2021.
60. Ulla Wikander, Kvinnokärlek, kärleksbeundran och romantisk vänskapskärlek. Vera Hjelt och Victoria Heikel 1912–1919. Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018, 104–136, <http://www.ullawikander.se/wp-content/uploads/2019/01/Kvinnok%C3%A4rlek-romantisk-v%C3%A4nskap.pdf> (3.8.2022); Lisbeth Stenberg, En 'lifsmakt för kvinnan' – Toini Topelius, Alexandra Gripenberg och Maria Cederschiöld. Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018, 76–103. Wikander on koulutukseltaan historioitsija ja Stenberg kirjallisuustieteilijä.
61. Tuula Juvonen, *Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa. Naistutkimusraportteja 1/1994*. Sosiaali- ja terveysministeriö 1994a, 80–81; Tuula Juvonen, Malminkadun bolaagissa on jotain hullusti. *Naistutkimus* 3 (1994b), 39–42; Tuula Juvonen, Isa Aspin kuolemanjälkeinen elämä. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen (toim.) *Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa*. Like 2007, 113–119.

muksessa sivuutettu ja tukeuduttu mieluummin Anne Ollilan heteronormatiivisempiin näkemyksiin.⁶²

Ollila edustaa tutkimustraditiota, jossa halutaan monipuolistaa, historiallistaa ja jopa kumota 1970-luvulta lähtien esitettyjä lesbolaisia kulttuurihistoriallisia tulkintoja, joita homo- ja lesbotutkimuksen esiinmarssi tuotti. 1800-luvun lopun naisten tunteikkaat suhteet ja niitä kuvaavat kirjeet tulkitaan tässä perinteessä retorikaksi ja heijastuksiksi aikakauden kulttuurisista tavoista samansukupuolisen halun ilmentämisen sijaan.⁶³ Naissuhteet hahmotetaan myös tyyppillisesti dikotomisesti joko lesbolaisina tai heteroseksuaalisina, joista ensin mainitun kategorian käyttämisessä nähdään politiikan tekemisen riski.⁶⁴ Näin on päädytty tilanteeseen, jossa todistustaakka naisten välisille rakkaussuhteille on kasvanut erittäin suureksi. Niiden todentamiseksi vaaditaan jopa todisteita seksuaalisista teoista, vaikka samaan aikaan heteroseksuaalisen suuntautumisen osoittamiseksi ei etsitä mitään evidenssiä.⁶⁵ Tutkimusta ohjaa ajatus siitä, että intiimisuhteen mahdollisuuden sivuuttaminen tai hetero-olettaminen on tieteellisesti turvallisin vaihtoehto. Ilmiöstä on keskusteltu kansainvälisessä tutkimuksessa jo 1990-luvulta lähtien.⁶⁶

Tavoitteemme on rakentaa queer-inkluusiivinen avara tulkintakehikko 1800-luvun lopun tunteikkaille naisten välisille suhteille. Analysoimme Cely Mechelinin ja Marie de Verneuil'n suhdetta 1800-luvun lopun sivistyneistön aseksuaalia naisihannetta ja -roolia vasten sekä arvioimme niiden muodostaman kulttuurisen tilan merkitystä naisten välisten intensiivisten suhteitten toteuttamiselle. Samalla ehdotamme tapoja käsitteellistää muita kuin heteromuotoisia, seksuaalisesti aktiivisia lähisuhteita ilman dikotomisia, jyrkkiä identiteetti- ja suhdekategorioita.

Tunnekuohua ja pidättyvyyttä – suhteiden määrittelyn haasteista

Tutkittaessa ihmisten välisiä suhteita ja niiden laatua huomio kiinnittyy kirjeissä käytettyyn kieleen ja sen tunnepitoisuuteen. Verneuil'n ensimmäinen jäljelle jäänyt kirje sveitsiläisestä pensionaatista kertoo naisten suhteen olleen alusta saakka intensiivinen: ”Tunnustan teille, että joskus ajattelen toteuttavani unelmaa. En voi uskoa, että tulen jakamaan elämäni, että tulen elämään lähellänne ja kanssanne.”⁶⁷ Yhteiselämä Suomessa jatkui suurten tunteiden värittämänä. Verneuil ilmaisee avoimesti epätoivoaan useissa kirjeissään, kun hän ei ole kuullut Mechelinistä ja syyttää tätä muun muassa välinpitämättömydestä ja melankoliansa pitkittämisestä.⁶⁸ Suorasukainen kielteisten tunteiden ilmaisu ja tunnekuohu Verneuil'n kirjeissä on merkillepantavaa. Tuula Juvosen tutkimuksista käy ilmi, että ainakin kirjailija-poliitikko Hilda Käkikosken (1864–1912) ja hänen lähipiirinsä ajattelussa mustasukkaisuus, itsekkäät rakkauden vaatimukset ja mielenkiihitys liittyivät naistenvälisiin eroottisiin suhteisiin.⁶⁹

Kirjeenvaihdosta löytyy myös pysäyttävää, molemminpuolisen syvän kiintymyksen ilmaisu. Tunteiden ilmaisua kirvoitti erityisesti Marie de Verneuil'n vakava sairastelu. Verneuil oli matkustanut ulkomaille hoidattamaan kurkkusairauttaan ja kirjoitti Mechelinille alkuvuodesta 1897 tilansa huonontumisesta. Tieto sai Mechelinin tolaltaan ja hän vastasi:

Rakkahin Marie,

Tunnen oloni niin suruisaksi, niin liikuttuneeksi, että töin tuskin tohdin teille kirjoittaa. Voi kuinka itkinkään tänä aamuna! Lukiessani isälle ja äidille kirjettänne en edes päässyt loppuun, kun jo puhkesin nyyhkytyksiin ja

62. Ks. esim. Leskelä-Kärki 2006, 549–553.

63. Ollila 1998, 132–135.

64. Ks. esim. Leskelä-Kärki 2006, 552. Ks. myös Maarit Leskelä-Kärki, Mihin menneitä elämiä käytämme? *Historiallinen Aikakauskirja* 120:2 (2022), 222–224. Teksteistä ei käy ilmi, mitä politiikan tekemisellä tarkkaan ottaen tarkoitetaan.

65. Ks. esim. Leskelä-Kärki 2006, 551–552.

66. Ks. esim. Sheila Jeffreys, Introduction. Teoksessa Lesbian History Group (toim.) *Not a passing phase. Reclaiming lesbians in history 1840–1985*. The Women's Press 1993, 1–18; Does it matter if they did it? Teoksessa Lesbian History Group (toim.) *Not a passing phase. Reclaiming lesbians in history 1840–1985*. The Women's Press 1993, 19–28; Doan 2013, 40–43.

67. KA, Marie de Verneuil Cely Mechelinille 1884. «Je vous avoue que parfois je crois que je fais un rêve. Je ne puis croire que je vais partager votre vie, que je vais vivre près et avec vous.» Suomennokset tekijän, ellei toisin mainita.

68. Ks. esim. KA, Marie de Verneuil Cely Mechelinille 17.8.1893.

69. Juvonen 1994a, 80–81; Juvonen 1994b, 39–42.

meidän kaikkien kyneleet olivat kuin yhtä. Kuinka tahtoisinkaan tällä hetkellä olla siinä rinnallanne, nähdä teidät, syleillä teitä, olla avuksi Alinelle⁷⁰, joka teitä huolella hoivaa puolestani. On kammottavaa olla toisistamme niin kaukana, kun vain haluaisimme nähdä toisemme joka hetki, valaa keskinäistä rohkeutta ja uskoa tulevaan. En milloinkaan, rakas ystäväni, ole tuntenut kuin tunnen nyt, kuinka paljon teitä rakastankaan. Aivan niin, teille hartaasti omistamani kiintymys on juurtunut sieluni syvimpään sopukkaan. Mikä lempeä tunne onkaan nähdä tämän hellyyden olevan niin täydellisesti kanssanne yhteisesti jaettua, jokainen rivi kirjeessänne sen minulle todistaa.⁷¹

Tutkimusten mukaan kiintymyksen ilmaiseminen teitittelymuodossa oli aikakaudelle tyypillistä ranskan kielessä. Puhuttelupronominit saattoivat vaihdella rakastavaisten kirjeissä muun muassa sen mukaan, osallistuiko kirjeen kirjoittamiseen tai sen lukemiseen muita ihmisiä.⁷² Edellä lainatussa kirjeessä, kuten myös lukuisissa muissa Verneuil'n ja Mechelinin kirjeissä, on läsnä oletus vastaanottajaa suuremmasta lukija- tai kuulijakunnasta. Toisaalta kirjeiden perusteella emme voi myöskään sulkea pois mahdollisuutta, että kasvokkain naiset saattoivat sinutella.

Millaisin käsittein Verneuil'n ja Mechelinin tunnepitoista ja läheistä suhdetta sitten pitäisi kuvata? Kyseessä on aikakausi, jolloin termi lesbo, ranskaksi *lesbienne*, oli jo syntynyt, mutta lesbosuhteen käsite kuten me nykypäivänä sen

■ Kuva 6. Marie de Verneuil. Lähde: Museovirasto

ymmärrämme oli vasta syntymässä.⁷³ Kirjeiden monitulkintaisuus puolestaan tekee mahdottomaksi määritellä suhteen olleen selvästi romanttinen. Eroottiseen suhteeseen mahdollisesti viitattavasta tunnekuohusta huolimatta kirjeistä ei löydy nykyihmiselle tunnistettavaa selkeää seksuaalista virettä.

Queer-termin käyttö on yksi mahdollinen ratkaisu ongelmaan. Metodin lisäksi sitä voi käyttää käsitteenä ("*queerness-as-being*" kuten historioitsija Laura Doan muotoilee), joka on luonteeltaan

70. Ilmeisesti kontra-amiraali Leopold Ludvig Toppeliuksen (1821–1890) tytär, taidemaalari Julia Aline Toppelius (s. 1852). Verneuil'n suhteesta Toppeliuksiin, ks. Peake 2021, 2–3.

71. KA, Cely Mechelin Marie de Verneuil'lle 9.2.1897. Suomennos Sini Sovijärvi. "Chère, chère Marie, Je me sens si triste, si émue, que je ne me sens presque pas le courage de vous écrire. Oh comme j'ai pleuré ce matin ! En lisant votre lettre pour papa et maman je n'ai pu aller jusqu'au bout, j'ai éclaté en sanglots et leurs larmes se sont mêlées aux miennes. Comme je voudrais être auprès de vous en ce moment et vous voir, vous embrasser, vous soutenir, aider Aline à vous prodiguer mes soins. C'est affreux d'être si loin l'une de l'autre quand on voudrait se voir à tout moment, se donner mutuellement du courage et de la foi en l'avenir. Jamais mon amie j'ai senti comme maintenant à quel point je vous aime. Oui, l'attachement que je vous ai voué s'est enraciné jusqu'au plus profond de mon âme. Et quelle douce sensation de voir cette tendresse si bien et si parfaitement partagée, chaque ligne de votre lettre me le prouve." Ks. myös KA, Marie de Verneuil Cely Mechelinille 17.8.1893.

72. Heidi Niemelä, *Les formes d'adresse dans une correspondance authentique du XIXe siècle*. Tampereen yliopisto 2015, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201510232366> (27.4.2022). Kiitän professori Outi Merisaloa tästä tiedonannosta.

73. Sana *lesbienne* lähimpänä sitä merkitystä jona me sen tunnemme, löytyy ranskalaisista sanakirjoista ensimmäisen kerran 1867, ks. Nicolas Lovecchio, *L'étymologie de lesbienne et lesbien en français. L'histoire croisée de deux lexies autonomes*. *Revue de linguistique romane* 83 (2019), 443–444, <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02432332> (6.5.2022). Ilmaisu "lesbolainen rakkaus" esiintyy suomen kielessä vasta 1920-luvulla, ks. Juvonen 1994b, 41. Ks. myös Antu Sorainen, Siveellisyys ja seksuaalisuus Suomen rikosoikeustieteessä. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen*. SKS 2011, 213–214.

avoin ja liikkeessä oleva väistien kategorisointeja ja historiallisiin ajanjaksoihin sidottuja määritelmiä.⁷⁴ Keski-ikäisiä naisuuksia tutkinut historioitsija Judith M. Bennett on puolestaan päättänyt käyttämään termiä *lesbian-like*, lesbouden kaltainen. Tällä hän viittaa historiallisiin naisiin, joilla oli naimattomuutensa vuoksi mahdollisuus elää samansukupuolisissa suhteissa toisia naisia tukien ja hoivaten.⁷⁵ Cely Mechelinin ja Marie de Verneuil'n välistä suhdetta voisi hyvin kuvailla queerin ohella myös lesbouden kaltaiseksi, sillä se täyttää kaikki Bennettin määritelmän kohdat: he elivät heteroseksuaalisen avioliittoinstituution ulkopuolella ja tukivat toisiaan syvällä emotionaalisella tasolla. Tällaisia naisuksia tunnetaan historiasta useita. Valerie Traub käyttää termiä "keskeisyyden kierrot"⁷⁶ (*cycles of salience*), jolla hän viittaa David M. Halperinin tapaan eräänlaiseen esihomoseksuaalisuuden typologiaan. Traubin mukaan tietynlaiset lesbon kaltaiset hahmot, kuten maskuliininen nainen tai romanttinen ystävä, esiintyvät toistuvasti historiassa, siis jo ennen lesbo-termin syntymistä. Hahmot ovat ajallisesti ja kulttuurisesti muokkautuvia, mutta silti tunnistettavia.⁷⁷

Sekä queerillä että Bennettin termillä lesbouden kaltainen vältetään kirjeisiin talletetun voimakkaan tunnesiteen aliarvioiminen sekä henkilöiden "heteropesu" tai romanttiseksi suhteen kieltäminen, ilman että heille muodostetaan myöskään kiveen hakattua seksuaalista identiteettiä.

1800-luvun jälkipuolen säätyläistön kulttuuria queeristi

1800-luvun jälkipuoliskon säätyläiskulttuurin toisin katsominen antaa taustatukea ajatukselle lesbouden kaltaisten suhteiden mahdollisuudesta. Tarkastelumme keskiössä on naisasialiikkeen ajama seksuaalisesti pidättyväisen naisen ihanne, johon liittyi ajatus naisten uudenlaisesta yhteiskunnallisesta roolista. Yhdessä kyseinen ihanne ja rooli saattoivat hyvin mahdollistaa lesbouden kaltaisia suhteita tukevan sosiaalis-kulttuurisen "vapaa tilan" muodostumisen, kuten ruotsalaisen naisasialiikkeen naispareja käsittelevä tuorehko teos *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum* ilmiötä kutsuu.⁷⁸ "Uusi nainen" pääsi irtautumaan heteroseksuaalisen avioliittoinstituution paineesta pysyessään naimattomana, astuessaan työelämään ja toimimalla yhteiskunnallisissa liikkeissä, kuten naisasialiikkeessä.⁷⁹ Sekä naisasialle että filantropialle omistautunut Cely Mechelin että opettajana ja luennoitsijana itsensä elättänyt Marie de Verneuil vastaavat tätä määritelmää. Uuden naisen rooli vahvisti sivistyneistön homososiaalista kulttuuria, jossa sukupuolet elivät toisistaan erillään ja toimivat pääasiassa oman sukupuolen edustajien parissa, mikä osaltaan edisti ja salli intensiivisten naisuksien muodostumisen.⁸⁰ "Vapaa tilan" on Suomessa arvioitu säilyneen ainakin 1900-luvun ensimmäisille vuosikymmenille saakka, jolloin pakkoheteroseksuaalisuuden normi ilmeisesti vasta alkoi muodostua.⁸¹

74. Doan 2013, 102–104, "queerness-as-being" ks. viii–ix, 31 et passim sekä Taavetti 2018a, 33–34.

75. Judith M. Bennett, "Lesbian-Like" and the Social History of Lesbianisms. *Journal of the history of sexuality* 9:1/2 (2000), 9–10.

76. Käsitettä on käyttänyt ja suomeksi kääntänyt Riikka Taavetti artikkelissaan Taavetti 2018b, 112.

77. Valerie Traub, *The Present Future of Lesbian Historiography*. Teoksessa Noreen Giffney, Michelle M. Sauer & Diane Watt (toim.) *The Lesbian Premodern*. Palgrave Macmillan 2011, 21–34. Ks. myös Lillian Faderman, *Surpassing the Love of Men. Romantic Friendships and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. Quill William Morrow 1998; Martha Vicinus, *Intimate friends. Women who loved women, 1778–1928*. University of Chicago Press 2004.

78. Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018.

79. Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist, Om kärlek, kamratskap och kamp. Teoksessa Eva Borgström & Hanna Markusson Winkvist (toim.) *Den kvinnliga tvåsamhetens frirum. Kvinnopar i kvinnorörelsen 1890–1960*. Appell förlag 2018, 7–26. Angloamerikkalaisessa kontekstissa, ks. Faderman 1998, 178–189.

80. Yleiseurooppalaisessa ja suomalaisessa kontekstissa yleisistä ajatuksista sukupuolten komplementaarista erilaisuudesta ja erilaisista toimintakentistä, ks. Kai Häggman, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS 1994, 182–195. Angloamerikkalaisessa kontekstissa, ks. Faderman 1998, 157–159, 180–181.

81. Tutkimusta aiheesta ei ole toistaiseksi tehty tarpeeksi, ks. Juvonen 1994b, 42; Juvonen 2007. Vrt. pohjoismaalainen tutkimus: Borgström & Markusson Winkvist 2018, 14–17, ja amerikkalainen tutkimus: Lisa Duggan, *The Trials of Alice Mitchell. Sensationalism, Sexology, and the Lesbian Subject in Turn-of-the-Century America*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 18:4 (1993), 791–814.

Naisihanteeseen liittyi vahvasti myös siveellisyys, joka naisliikkeen aktiivien puheissa tärkentui politiikan lisäksi seksuaalimoraaliin.⁸² Seksuaalisen pidättyväisyyden painotus saattoi olla strategia, jonka avulla naisuhteissa elävät säätyläisnaiset pystyivät näyttäytymään kunniallisina heteroavioliiton sisäisen seksuaalisuuden puolustajina.⁸³ On myös mahdollista, että naisasianaiset katsoivat keskinäisten rakkaussuhteitensa olevan siveitä, sillä niistä puuttui heteroseksuaalinen halu. Lesbolainen ruumiillinen halu oli tuntematon kategoria seksologisessa ajattelussa vielä 1900-luvun alussa.⁸⁴

Seksuaalisen pidättyväisyyden korostamisen tai suorasukaisen eroottisen kielen puuttumisen naisten välisiä suhteita valottavista lähteistä, kuten Mechelinin ja Verneuil'n kirjeenvaihdosta, ei siis pidä johtaa naiiveihin tulkintoihin historiantutkimuksessa. Yksi näkökulma lähteiden aseksuaaliseen tai epäsuoraan seksuaaliseen sävyyn on ottaa se todesta: määritteleekö seksuaalinen aktiivisuus todellakin ihmissuhteen laadun? Esimerkiksi Lillian Fadermanin määritelmässä 1800-luvun samansukupuoliseen rakkaussuhteeseen ei välttämättä kuulunut seksuaalisia tekoja.⁸⁵ Sheila Jeffreys puolestaan huomauttaa, että alkujaan viattomasti lähekkäin eläneet naiset saattoivat löytää eroottisen mielihyvän sattumalta ja kehittää eroottista suhdettaan sen mukaan.⁸⁶ Muistutamme lisäksi, että nykyajassakin elää miehiä ja naisia seksittömissä avioliitoissa ja muissa suhteissa, joita edelleen kutsumme vakiintuneiksi pari- tai monisuhteiksi. Emotionaalisesti toisiinsa sitoutuneet ja toistensa kanssa elämän ala- ja ylämäkiä intiimisti jakavat

naiset muodostivat ihmissuhteita, jotka merkityksellisyydessään vastasivat lähisuhdetta, seksillä tai ilman.

Kansainvälisessä lesbotutkimuksessa on myös kysytty: mitä jos naistenväliset rakkaussuhteet olivatkin näkyvämpiä ja yleisempiä historiassa kuin haluaisimme uskoa?⁸⁷ Suomessa Kati Mustola on huomauttanut, että lesbosuhteiden näkyvämmäisyys, eli se, ettei naisten välillä oikeastaan uskottu vakavasti voivan olla eroottista suhdetta, saattoi paradoksaalisesti mahdollistaa suhteiden avoimen toteuttamisen.⁸⁸ Marie de Verneuil'n ja Cely Mechelinin suhteessa huomiota herättää luonteva kiinnittyminen laajempaan perhekontekstiin. Mechelinin vanhemmat selvästi hyväksyivät tyttärensä ja ranskalaisen opettajan välisen suhteen, sillä he vilahtavat kirjeiden luki-joina tai terveisten lähettäjinä lukuisissa kirjeissä. Viimeisissä kirjeissään Verneuil kiittää Mecheliniä, kertoo kokevansa heidät perheekseen Suomessa ja toistelevansa heidän nimiään kuolinvuoteellaan.⁸⁹

Mechelinin isä senaattori Leo Mechelin vaiuttaa suhtautuneen ylipäänsä hyvin myönteisesti tyttärensä naimattomaan elämäntyylisiin ja yhdessä asuviin naispareihin. Vera Hjeltin elämäkerran mukaan senaattori oli lahjoittanut tyttärelleen tontin ja huvilan Hjeltin ja tämän elämänkumppanin Fanny Tavaststjernan naapurista Bromarvista, koska halusi tarjota Celylle mahdollisuuden olla ystäviensä lähellä myös kesäisin.⁹⁰ Cely Mechelinin ja Marie de Verneuil'n suhdetta olisikin mielekästä kuvata perhesuhteeseen rinnastuvaksi Rita Paqvalénin jalanjäljissä. Paqvalén on käyttänyt tuoreessa teoksessaan valitun

82. Anna Elomäki, Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. SKS 2011, 131–152; Harri Kalha, Kuvataide (epä)siveellisyyden käsitesfäärissä. Kaksi tapausta. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen*. SKS 2011, 248–277.

83. Soveliaasta seksuaalisesta itseilmaisusta ja syntymässä olevista homoseksuaalisuutta koskevista seksologisista teorioista, ks. esim. Ritva Hapuli, *Naisia rakastavat naiset. Lesbolaisuuden ja siihen liittyneen homoseksuaalisuuden määrittäminen Euroopassa vuosien 1880–1930 välisenä aikana*. Naistutkimusraportteja 1/1989. Sosiaali- ja terveysministeriö 1989, 28–45; Kati Mustola, Finland 1899–1999. A Turbulent Past. Teoksessa Jens Rydström & Kati Mustola (toim.) *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Aksant 2007, 215–222.

84. Harri Kalha, *Tapaus Havis Amanda. Siveellisyys ja sukupuoli vuoden 1908 suihkulähdekiistassa*. SKS 2008, 153–164.

85. Faderman 1998, 17–19.

86. Jeffreys 1993b, 27.

87. Vrt. Terry Castle, *The apparitional lesbian. Female homosexuality and modern culture*. Columbia University Press 1993; Vicinus 2004.

88. Mustola 2007, 227.

89. KA, Marie de Verneuil Cely Mechelinin äidille Alexandralle 17.5.1897.

90. Rita Paqvalén, *Queera minnen. Essäer om tystnad, längtan och motstånd*. S&S 2021, 186.

perheen käsitettä analysoidessaan Vera Hjeltin lähisuhteita.⁹¹

Johtopäätelmiä

Sukupuolentutkimuksen dosentti ja yliopistonlehtori Tuula Juvonen kritisoi *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1/2021⁹² Suomen historian tutkimusta queer-aiheiden on systemaattisesta jättämisestä tutkimuksen ulkopuolelle. Vastasimme ansaittuun kritiikkiin omalla puheenvuorollamme (HAik 1/2022) tuoden esiin muun muassa niin kutsuttua yksityiselämän tutkimusta ylipäänsä vaivaavan perinteen painolastin sekä eettisten keskustelujen haasteet. Esitimme, että sateenkaarihistoriallisen käänteen viivästyminen syynä ei ole niinkään tietoinen homofobia, vaan metodologisen uudistumisen tarve.⁹³ Kulttuurihistorian professori Maarit Leskelä-Kärki vastasi *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 2/2022 puheenvuoroomme esittäen muun muassa huolensa menneisyyden ihmisten elämien väärinkäytöstä ja poliittisten tarkoituksien ajamisesta tutkimuksen varjolla.⁹⁴ Nähdäksemme historiankirjoitusta tehdään aina subjektiivisesta tutkijapositiosta käsin kirjoitushetken yhteiskunnallisia keskusteluja peilaten. Historian väärinkäyttöä on yksipuolisesti poliittisesti tai ideologisesti motivoitu tutkimus.

Homo- ja lesbotutkimuksen ajama voimakas identiteettipolitiikka 1970–1980-luvuilla ei kuitenkaan ole synonyymi queer-tutkimukselle.⁹⁵ Queer-teorian tavoite on haastaa ja purkaa kaikenlaisia rakenteita, käsitteitä ja hierarkioita, jolloin tiedonintressi on emansipatorinen ja siten eettisesti kestävä.⁹⁶ Jos queer-näkökulmat sivuutetaan historian tutkimuksessa esimerkiksi poliittisten agendojen ajamisen pelossa, on vaarana, että tutkimus vääristyy muilla tavoin. Purkamattomana käsitteenä heterous muodostuu tällöin helposti kyseenalaistamattomaksi ja näennäisen

neutraaliksi lähtökohdaksi, mikä aiheuttaa suuressa todistustaakan ei-heteroudelle. Samalla tutkimuksen kohteeksi valikoituvat vain selkeät identiteettikategoriat, vaikka yhtä hyvin nykyisyydessä kuin menneisyydessä ihmisyyteen kuuluu paljon häilyvyyttä. Lopputuloksena syntyy yksipuolista historiankirjoitusta, jolla voi myös olla poliittisia seurauksia.

Tässä artikkelissa siirryimme puheiden ja teorian tasolta käytäntöön ja tutkimme kahden arkistoaineiston valossa tapoja herkyttävälle oudolle ja erikoiselle aineistossa ja ennen kaikkea tavoille, joilla siitä voisi puhua historian tutkimuksessa. Nähdäksemme sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja suhteisiin liittyviä normeja kiertyviä ilmiöitä aineistoissamme valitsimme menetelmäksemme queer-teoreettisen lähestymistavan. Käytimme queer-käsitettä menetelmänä, jolla katsoimme lähteitä mahdollisimman avoimesti kiinnittäen huomiota outoon ja poikkeavaan. Analyysissä pyrimme ymmärtämään ilmiöitä monenlaisista hierarkioista kyseenalaistavista näkökulmista käsin pysyen mahdollisimman avoimena erilaisille tulkinnoille. Kansainvälisessä queer-historiallisessa tutkimuksessa on puitu jo varsin pitkään historioitsijoita haastavia menetelmällisiä kysymyksiä ja ehdotettu niihin vastauksia. Muiden kuin cis-heteroutta edustavien ilmiöiden nimeämistapoja on kehitetty useita, kuten artikkelissa mainitsemamme David M. Halperinin kategoriat sekä Judith M. Bennettin ja Valerie Traubin luomat käsitteet.

Eettiset kysymykset nousevat tyypillisesti esiin queer-historian kirjoittamisen esteenä. Myös me kävimme monia tutkimuseettisiä keskusteluja, kun kirjoitimme artikkeleita. Erilaiset taustamme ja tulokulmamme tuottivat hedelmällisiä keskusteluja siitä kuka saa tutkia ja mitä, ja milloin oma tausta voi vaikuttaa negatiivisesti tulkintoihin. Tulkintatyötä helpotti valitsemamme näkökulma

91. Paqvalén 2021, 181–195. Ks. myös Mikko Kempvaisen tuore tutkimus 1900-luvun alun työväenliikkeen seksuaaliradikaalien naisten monisuhteisesta ajattelusta: Sosialistikirjailijat Elvira Willman ja Hilda Tihlälä ”vapaan rakkauden” julistajina 1900-luvun alussa. Teoksessa Matias Kaihovirta & Tiina Lintunen (toim.) *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2021, 55–84.

92. Tuula Juvonen, Historian tutkimusta toisin katsoen. *Historiallinen Aikakauskirja* 119:1 (2021), 66–76.

93. Rose-Marie Peake & Saara Hilpinen, Kohti sateenkaarisensitiivistä käännettä Suomen historian tutkimuksessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 120:1 (2022), 98–102.

94. Leskelä-Kärki 2022.

95. Ks. esim. Doan 2013, 27–32.

96. Vrt. Anu Koskivirta & Satu Lidman, Historioitsija eettisten valintojen äärellä. Teoksessa Satu Lidman, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus 2017, 15–16.

eli se, että emme olleet määrittelemässä kenenkään identiteettiä, vaan laajentamassa tulkintahorisonttia.

Eettistä stressiä vähensi tässä tilanteessa se, että tutkittavilla henkilöillä ei ole elossa olevia lähiomaisia, ja ajallinen etäisyys on muutenkin melko suuri. Cely Mechelinin ja Marie de Verneuil'n kohdalla perheen myönteinen suhtautumistapa naisten keskinäiseen suhteeseen kiepauttaa eettiset pohdinnat mielestämme pääläelleen. Suhteen valottaminen queer-sensitiivisesti näyttäytyy eettisesti kestävämpänä ratkaisuna kuin samansukupuolisten intensiivisten suhteiden sivuuttaminen. Jälkimmäinen uusintaa ajatusta muiden kuin heteroiden suhteiden häpeällisyydestä, mitä varmasti suurin osa historioitsijoista ei halua tarkoituksellisesti tehdä.

Tartuimme sekä muutamiin harrastelijataiteilijan teoksiin, jotka ovat näennäisen triviaalia aineistoa, että kirjeisiin, jotka kuuluvat historian tutkimuksen ydinaineistoon. Fragmentaarisuudestaan ja esimerkinomaisuudestaan huolimatta ne valottavat 1800-luvun seurapiiri-

elämää kirjavampana ja monitulkintaisempana kuin se yleensä esitetään. Yllättävienkin lähteiden toisin katsominen avartaa meitä näkemään ambivalentteja sisältöjä, joita ei voi lokeroida vain yhteen tiettyyn tulkintaan. Emme toteuttaneet tässä vain queer-tutkimuksen perusmenetelmiä sirpaleisen aineiston tulkitsemisessa,⁹⁷ vaan historian tutkimuksessa jo pitkään vallinnutta lähdepluralistista ja monitieteistä tutkimusotetta, jota on vain sovellettu liian harvoin queer-aineistoihin.⁹⁸

FT **Rose-Marie Peake** työskentelee tutkijatohtorina Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistossa.

Sähköposti: rose-marie.peake@tuni.fi

FM **Saara Hilpinen** toimii Suomen historian väitöskirjatutkijana Helsingin yliopistolla.

Sähköposti: saara.hilpinen@helsinki.fi

97. Nk. "scavenger methodology", ks. Jack Halberstam, *Female masculinity*. Duke University Press 1998, 13.

98. Ks. keskustelusta esim. Doan 2013, 37–40.